

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Н. О. Куровська, к. е. н.

Житомирський національний агроекологічний університет

Розглянуто еволюцію формування та розвитку обслуговуючої кооперації в Україні та світі. Досліджено основні показники приросту кількості обслуговуючих кооперативів в Україні. Сформульовано пропозиції щодо розвитку обслуговуючої кооперації в сфері сільськогосподарського виробництва.

Постановка проблеми. Консолідація соціально-економічних, технічних та технологічних зусиль аграріїв потребує розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. У країнах Європейського Союзу через кооперативи реалізується понад 60 % сільськогосподарської продукції [5]. Світова практика показує, що одним із ефективних шляхів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є об'єднання зусиль щодо виробництва, переробки та збуту продукції в їх взаємозакінченій діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження наукових джерел стосовно кооперації свідчить про те, що дана проблема завжди привертала увагу вчених. Основоположниками кооперативного руху на селі стали М. І. Туган-Барановський та О. В. Чайанов. Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. активізувалися дослідження щодо відродження і становлення кооперативних відносин на селі. Вони стали предметом уваги багатьох дослідників в Україні і за її

межами. Цій темі присвятили свої праці вчені-економісти: В. В. Зіновчук, М. Й. Малік, В. Я. Месель-Веселяк, Л. В. Молдаван, О. М. Онищенко, П. Т. Саблук, В. В. Юрчишин та ін.

Мета та методика дослідження. Метою дослідження є обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Теоретичною та методологічною основою дослідження є системний підхід до пізнання фундаментальних положень економічної науки, який ґрунтується на таких економічних методах: абстрактно-логічному, зокрема, прийомів аналогії та співставлення, індукції та дедукції (для формування основних положень дослідження, а також формулювання висновків); теоретичного аналізу (для критичного аналізу результатів наукових досліджень вчених стосовно формування та розвитку обслуговуючих кооперативів); статистико-економічного (при розрахунку темпів приросту кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів).

Виклад основного матеріалу. Становлення та розвиток кооперації зумовлене потребою селян в захисті їх фінансово-економічних інтересів і умовах посиленої конкуренції на ринках сільськогосподарської продукції. «Кооперація» в перекладі з латинської означає співдружність, спільну діяльність. В такому розумінні кооперація має давню історію. За словами О. В. Чаянова, в сучасному розумінні термін «кооперація» вперше було вжито Робертом Оуеном [7, с. 18]. І лише через декілька десятиліть ідеї Оуена знайшли перше практичне застосування в Англії в місті Рочделі.

Перші практичні навички організації були розроблені в Німеччині і пов'язані з діяльністю Шульце Деліча і особливо Райфайзена, котрі є засновниками селянських кредитних товариств. В 1869 р. було організоване перше таке товариство в селі Гедерсдорфі, а широкий і швидкий розвиток їх почався лише з 80–90-х рр. XIX ст. Загальновідомий факт, що Німеччина послужила колыскою сільськогосподарської кооперації. Поряд з Німеччиною в цей же період широкого розвитку кооперативні організації сільського господарства набрали в Данії, яку називали Перлиною сільськогосподарської кооперації [5, с. 28].

Зростання кооперативних організацій в різних країнах привело до утворення міжнародної кооперативної організації. Так в 1895 р. в Лондоні був створений Міжнародний кооперативний альянс (МКА) – міжнародне об'єднання кооперативних організацій, засновниками якого виступили кооперативи Англії, Франції, Італії, Бельгії, Голландії, Швейцарії, Сербії, Данії, США, Австрії, Індії, Аргентини, Австро-Угорщини та Росії [8].

Наприкінці XIX ст. з розвитком товарно-грошових відносин виникають сприятливі умови для кооперування селянства. З цього часу виникає кредитна кооперація. В Україні відроджуються кооперативні форми обробітку землі, спостерігається значне розширення товариств. Масового розвитку сільськогосподарська кооперація набуває з 1905 р. З цього часу стрімко зростає кількість сільськогосподарських товариств. Однією з головних причин, що спонукають сільськогосподарських товаровиробників до організації тих чи інших форм колективної діяльності, є прагнення за рахунок спільного виробництва збільшити обсяг виробленої продукції [6, с. 126].

Кооперативна форма в найбільшій мірі відповідає природі і особливостям аграрного виробництва. За визначенням А. В. Чаянова «кооперація селянська являє собою досконалий селянського господарства, який дозволяє дрібному товаровиробникові, не руйнуючи своєї індивідуальності, виділити з свого організаційного плану ті його елементи, в яких велика форма виробництва має безсумнівні переваги над дрібною, і організувати їх спільно з сусідами до розмірів цієї великої форми виробництва. А об'єднаний в кооперативні організації селянин, становить силу, яка не зустрине собі рівних» [7, с. 61].

Кооперація в сільському господарстві виконує подвійну функцію – економічну і соціальну. На основі об'єднання зусиль товаровиробників створюються умови для більш ефективного і стабільного виробництва, оскільки об'єднання виробничого потенціалу підвищує рівень виробництва, зменшує ризик, характерний для сільськогосподарського виробництва [6].

Досвід європейських країн свідчить, що обслуговуючі кооперативи відіграють визначальну роль в системі захисту соціально-економічних інтересів селян. Так, у Норвегії і Швеції через кооперативи фермери збувають практично 100 %, а у Фінляндії і Данії – 90 % молока і молочної продукції. Що стосується питомої ваги сільськогосподарських кооперативів у сфері збуту м'яса і живих тварин, то в Швеції та інших північноєвропейських країнах ЄС вона становить близько 80 %.

Реалізація зерна кооперативами становить у Фінляндії і Швеції 65-70 %, а в Данії – 50 %. У Норвегії з 30-х років існує державна монополія на торгівельні операції зерном. У Данії питома вага сільськогосподарських кооперативів у сфері збуту овочів і фруктів досягла 50 %, яєць – 65-70 %. На частку збутових кооперативів північноєвропейських країн припадає від 50 % (Фінляндія) до 70 % (Норвегія) всієї загальної економічної діяльності кооперативного сектору [1].

В Україні розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації бере початок з XIX ст., саме в цей період було започатковано перші кооперативні організації. Сучасний стан розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів засвідчує, що протягом досліджуваного періоду відбувалися суттєві зміни. Так, за 2000–2010 рр. спостерігаються значні коливання в чисельності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, а саме: найбільша кількість обслуговуючих кооперативів спостерігалася протягом 2003–2006 рр. Починаючи з 2007 р. їх кількість почала скорочуватись і лише після 2009 р. спостерігається тенденція до збільшення їх чисельності.

Таблиця

Динаміка приросту кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні

Роки	Кількість кооперативів	Темпи приросту, %	
		базисні	ланцюгові
2000	725	-	-
2002	688	94,9	94,9
2003	1030	142,1	149,7
2004	1055	145,5	102,4
2005	1127	155,4	106,8
2006	1044	144,0	92,6
2007	970	133,8	92,9
2008	979	135,0	100,9
2009	496	68,4	50,7
2010	645	88,9	130,0

Джерело: розраховано за даними [3].

Подальший розвиток сільськогосподарської кооперації повинен бути спрямований на:

- підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва завдяки оптимізації витрат товаровиробників на придбання засобів виробництва, проведення окремих технологічних операцій, здійснення маркетингових досліджень, а також збільшення прибутку від реалізації продукції через свої неприбуткові кооперативні формування;
- розширення доступу сільськогосподарських товаровиробників до агросервісних послуг;
- сприяння формуванню на кооперативних засадах елементів інфраструктури аграрного ринку – агроторгових домів, заготівельних пунктів, аукціонів живої худоби та птиці, оптових продовольчих та плодоовочевих ринків тощо;

- активізація процесів формування сприятливого конкурентного середовища шляхом підтримки розвитку альтернативних комерційним структурам маркетингових каналів руху продукції до споживача, що належать самим сільськогосподарським товаровиробникам;

- стимулювання процесів самоорганізації сільськогосподарських товаровиробників усіх форм власності й сільського населення на кооперативних принципах для організації та забезпечення про ведення сільськогосподарських робіт, спільного використання майна, надання технологічних, соціально-побутових та інших послуг;

- удосконалення для сільськогосподарських товаровиробників процесу реалізації продукції, ефективніше використання каналів збуту, допомога в досягненні міцних позицій на ринку сільськогосподарськими товаровиробниками, протистояння недобросовісній конкуренції, адаптація сільськогосподарських товаровиробників за допомогою сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів до умов ринкової економіки;

- повніше задоволення потреб споживачів у доброякісній продукції і доступних цінах на продовольчі товари;

- розвиток та підвищення ефективності особистих селянських господарств, підвищення доходів та рівня життя сільських жителів;

- подальша розбудова соціальної інфраструктури на селі, підвищення доходів сільського населення, розвиток газифікації, електропостачальної та телефонної мереж тощо;

- створення додаткових робочих місць у сільській місцевості.

Висновки. Історичний досвід свідчить, що формування та розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації є незамінним інструментом захисту соціально-економічних інтересів селян. Активізація наукового та практичного інтересу до даної форми співпраці між виробниками, переробниками та споживачами сільськогосподарської продукції продиктовано логікою економічних процесів та сучасними тенденціями розвитку аграрної економіки. На шляху соціалізації економічних інтересів селян обслуговуюча кооперація є важливим елементом відродження аграрного виробництва в умовах всезростаючого попиту на сільськогосподарську продукцію.

Список використаних джерел

1. Волик А. М. Розвиток постачальницько-збутової кооперації в зарубіжних країнах / А. М. Волик // Економіка АПК. – 1998. – № 9. – С. 89–94.

2. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / В. В. Зіновчук. – [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К.: Логос, 2001. – 380 с.
3. Колокольчикова І. В. Місце сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в інфраструктурі аграрного ринку: переваги та мотиваційні аспекти / І. В. Колокольчикова // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2010. – № 10. – 239–246.
4. Лупенко Ю. О. Акціонерні товариства в АПК / Ю. О. Лупенко. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 1997. – 168 с.
5. Марочко В. І. Українсько-селянська кооперація: історико-теоретичний аспект (1861–1879рр.) / В. І. Марочко. – К.: М. Р. Kots Publishng, 1995. – 272 с.
6. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: практ. посібник / Р. Блок, В. В. Гончаренко, А. О. Пантелеймоненко та ін. – К.: Урожай, 2001. – 288 с.
7. Чаянов А. В. Краткий курс кооперации (Репринт 1925 года) / А. В. Чаянов. – М.: Книжная палата, 1989. – 95 с.
8. Cobia, David W. 1989. «Distribution of Net Income». Cooperatives in Agriculture. Edited by David Cobia. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, p. 221-242, 1989.